

НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ПРОДОВОЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Газуда М. В.
Ерфан В. Й.

В статті розкрито окремі теоретичні засади формування продовольчої безпеки. Узагальнено наукові підходи щодо визначення основних понять забезпечення продовольчої безпеки. Окреслено та проаналізовано складові продовольчої сфери за видами економічної діяльності.

Ключові слова: продовольча безпека, види економічної діяльності, продовольча сфера, теоретичні засади.

ВСТУП

У науковій літературі існує значна кількість визначень економічної сутності продовольчої безпеки, де чітко наголошено її важливість для кожного члена суспільства. Найбільш вдалим вважається визначення, що використовується в міжнародних документах, які декларують, що продовольча безпека – стан економіки, при якому гарантується забезпечення доступу всіх жителів країни і в будь-який час до продовольства в кількості, необхідній для активного здорового життя.

Продовольча безпека України та її регіонів безпосередньо залежить від стану агропромислового комплексу. Агропромислове виробництво за своїм складом та структурою значно відрізняється від інших міжгалузевих комплексів, передусім тому, що як головний засіб виробництва використовує землю, на якій вирощується сільськогосподарська продукція і сировина для виробничого та невиробничого споживання. Власне, сільськогосподарське виробництво, що базується на використанні сільськогосподарських угідь, є основою розвитку переробних галузей промисловості.

Сучасні наукові дослідження розглядають широкий спектр різних підходів щодо формування продовольчої безпеки. Розкриттю теоретичних і практичних проблем функціонування продовольчого комплексу присвячені наукові праці П. П. Борщевського, В. І. Власова, В. А. Гончарова, Л. В. Дейнеко, Я. Б. Олійника, Ю. П. Лебединського, М. М. Макеєнка, В. П. Мікловди, М. М. Паламарчука, Б. Я. Панасюка, П. Т. Саблука, В. Н. Савенка, Д. М. Стеценка, Г. В. Черевка, Л. Г. Чернюка та ін. вчених-економістів. Однак ще й досі немає чіткого окреслення засад формування продовольчої безпеки. Ці питання потребують подальших узагальнень і досліджень.

Метою статті є узагальнення наукових засад формування продовольчої безпеки, в тому числі й з врахуванням видів економічної діяльності продовольчої сфери.

Методичною основою статті є загальнонаукові та спеціальні методи дослідження: індукції й дедукції, наукової абстракції, порівняння – при дослідженні наявності земель сільськогосподарського призначення в окремих регіонах країни; метод групування – при окресленні видів економічної діяльності продовольчої сфери.

1 АГРОПРОМИСЛОВЕ ВИРОБНИЦТВО ЯК ОСНОВА ФОРМУВАННЯ ПРОДОВОЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Поняття продовольчої безпеки є досить багатограним, комплексним. Тому її рівень залежить від багатьох факторів, головними з яких є: виробничо-продуктивна стійкість агропромислового комплексу, його рівень розвитку і здатність вчасно реагувати на кон'юнктуру ринку агропродовольчої продукції; рівень платоспроможності населення, який би міг забезпечувати доступність продуктів харчування для всіх громадян; рівень дозволеності імпортової експансії продовольчих товарів, які в принципі можуть вироблятися у вітчизняному агропромисловому комплексі; обсяги перехідних запасів продуктів харчування [15, с. 63].

Формування стійкості, передусім в аграрному виробництві можна досягти за рахунок вмілого використання земельних ресурсів, оскільки як стверджують науковці, і ми також поділяємо їх думку, земля – це головний природний ресурс людини, а єдиним видом економічної діяльності господарського комплексу, що дає реальну додаткову вартість, є сільське господарство [1, с. 86], а також думку П. Т. Саблука [11], що головною причиною краху економічної системи соціалізму стало орієнтування тільки на теорію трудової вартості при ігноруванні, в першу чергу, землі як утворювача додаткової вартості. Таким чином, головною неповторною субстанцією, яка забезпечує і одержання урожаю, і виробництво продуктів тваринництва, є земля.

Газуда Михайло Васильович, к.е.н, доцент кафедри економіки, менеджменту та маркетингу Ужгородського національного університету, e-mail: mishagazuda@gmail.com
Ерфан Віталій Йосипович, к.е.н., доцент кафедри міжнародного бізнесу та світової політики Закарпатського державного університету.

Дослідження та узагальнення статистичних матеріалів за 2009 р. [17, с. 342] засвідчують, що в Україні площа земель придатна для ведення сільського господарства становить 60,4% від загальної земельної площі (36,5 із 60,4 млн. га), в той час як по регіонах Українських Карпат вона становить 42,1% (2,4 із 5,7 млн. га). Водночас, центральні, південні й східні області України мають значну частку придатних земель для оранки, оскільки частка ріллі до всієї площі сільгоспугідь становить 84,6%, у центральних Кіровоградській, Полтавській та Хмельницькій областях відповідно 96,7%, 91,2 та 93,6%. Серед регіонів Українських Карпат особливо виділяється Закарпатська область, яка має найменшу частку сільськогосподарських угідь до загальної площі території (31,9%), а розорюваність сільгоспугідь становила 47,9%. Водночас, Закарпаття має значний потенціал лісових ресурсів, площа яких становить 56,8%.

Отже, продовольча безпека України загалом та абсолютної більшості її регіонів забезпечується за рахунок сільськогосподарських угідь та ріллі, оскільки в умовах багатоземелля вони мають як абсолютні, так і порівняльні переваги щодо вирощування зернових, технічних, кормових та інших сільськогосподарських культур. Окремі регіони, в яких незначний потенціал земель сільськогосподарського призначення, в тому числі орних свою продовольчу безпеку забезпечують за рахунок інших регіонів країни. Крім того, Україна має великий експортний потенціал за рахунок виробництва сільськогосподарської продукції.

Постійно зростаючі потреби у продовольстві залежать від кількості міського населення, яке, природно, є тільки споживачем продуктів харчування, при зменшенні водночас чисельності сільського населення – основного товаровиробника сільськогосподарської продукції. Складна багатопланова продовольча проблема вимагає подальшого здійснення соціально-економічних і організаційно-технічних заходів, які перебувають у взаємозв'язку й органічній єдності. При цьому необхідною є раціоналізація взаємин між підприємствами й організаціями, розташованими в межах конкретного регіону. Їх зусилля у вирішенні продовольчої проблеми повинні спрямовуватись на досягнення єдиної мети – безперервного забезпечення населення необхідними продуктами харчування і в достатній кількості з метою гарантування продовольчої безпеки. Вирішення цієї багатопланової проблеми, як вважають провідні аграрники-економісти, здійснює агропромисловий комплекс (АПК) країни та її регіонів.

У наукових виданнях агропромисловий комплекс визначають як велике міжгалузеве утворення, що передбачає органічно взаємопов'язаний розвиток галузей і видів економічної діяльності, які мають пряме чи опосередковане відношення до агропромислового виробництва в рамках єдиної господарської системи, тобто поєднання окремих ланок народного господарства (насамперед підприємств), діяльність яких пов'язана з виробництвом, переробкою і збутом

сільськогосподарської продукції [7, с. 233], або ж сукупність видів економічної діяльності, що складаються з секції А, яка включає вирощування рослинних і тваринних природних ресурсів, в органічному поєднанні із секцією D (переробна промисловість) та підпорядкованими їй підсекціями: DA – виробництво харчових продуктів та тютюнових виробів; DB – текстильне виробництво, виробництво одягу та виробів з хутра; DC – виробництво шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів; підсекцією DK – виробництво машин та устаткування для АПК, а також окремих підкласів секцій F – будівництво, G – торгівля та K – операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям [6, с. 15].

Більшість провідних учених-економістів (П. П. Борщевський, К. А. Звонарьов, Л. Г. Чернюк, Я. Б. Олійник, Б. П. Панков, В. О. Ушкаренко та ін.) усі галузі, що входять до АПК, зараховують до таких сфер: 1) виробництво засобів виробництва для сільського господарства й інших галузей АПК; 2) сільське господарство; 3) переробка сільськогосподарської сировини; 4) підприємства, організації і виробництва, які здійснюють заготівлю, транспортування, збереження продукції АПК, виробничо-ремонтно-технічне обслуговування, матеріально-технічне постачання і т.д. (сфера виробничої інфраструктури); 5) наука і підготовка кадрів; 6) торгівля продовольчими товарами, громадське харчування [12, с. 57]. Агропромисловий комплекс країни представлений усіма згаданими вище сферами. В обласних АПК перша і п'ята сфери можуть бути представлені частково, або відсутні зовсім [5, с. 17-21].

В цілому в агропромисловому виробництві виділено два комплекси за функціональним принципом: продовольчий комплекс (ПК) і непродовольчий комплекс. Функціональна ознака ПК визначається ступенем участі його в досягненні головної мети – найбільш повному забезпеченні населення продуктами харчування та продовольчої безпеки країни і її регіонів.

Окремі науковці вважають, що ПК є частиною агропромислового комплексу, оскільки пов'язаний з виробництвом продуктів харчування, а також охоплює ті ланки, які не належать АПК (рибне господарство, соляна промисловість, розлив мінеральних вод та ін.) [8, с. 8].

Однак, поняття „АПК” ширше за поняття „ПК”, оскільки включає функціональні ланки, пов'язані з виробництвом одягу, взуття та інших товарів широкого споживання. Разом з тим, в ПК включають виробництво солі, мінеральних вод, збирання продовольчих „дарів” лісу (гриби, ягоди, горіхи тощо) та морів, внутрішніх водойм (вилов риби), що технологічно не належить до сільськогосподарського виробництва [6, с. 17].

Непродовольчі комплекси (комплекси з виробництва товарів побутового споживання) – це сукупність галузей, пов'язаних з виробництвом товарів широкого споживання (одягу, взуття тощо) із сировини рослинного і тваринного походження в потрібних обсягах, структурі й асортименті, що забезпечить даліше підвищення рівня життя населення [9, с. 13].

В інших наукових виданнях стверджується, що „...Продовольчий комплекс – це сукупність взаємопов’язаних підприємств з виробництва продовольчої сировини, її заготівлі, переробки, зберігання і реалізації через торговельно-розподільчу мережу і ринок” [14, с.172].

Отже, з вищенаведеного видно, що існують різні думки і стосовно характеру взаємозв’язків та принципів функціонування продовольчого комплексу. З одного боку, за аналогією з агропромисловим, продовольчий комплекс можна охарактеризувати як комплекс підприємств, організацій і індивідуальних виробників різних галузей і організаційно-правових форм господарювання, взаємозалежних у загальному технологічному процесі виробництва, заготівлі, переробки і реалізації продовольчої сировини і продуктів харчування; з іншого – як комплекс, поділений на конкретні продуктові підкомплекси: зернопродуктовий, цукробуряковий, олійно-жировий, молочний, м’ясний.

Продовольча сфера будь-якої територіальної структури (світу, континенту, регіону, країни) включає [10, с. 52]: виробництво, розподіл, обмін і споживання продуктів харчування на всіх його сегментних зрізах – виробничому (сільське господарство, харчова промисловість), торгово-розподільчому (оптова і роздрібна торгівля), споживчому (особисте і промислове споживання та ін.). Основними виробничо-галузевими складовими продовольчої сфери є сільське господарство, харчова і переробна промисловість, на які покладена відповідальна функція з виробництва високоякісних продуктів харчування.

2 СКЛАДОВІ ПРОДОВОЛЬЧОЇ СФЕРИ ЗА ВИДАМИ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Узагальнення наукових тверджень щодо засад продовольчого забезпечення і продовольчої сфери дає підстави стверджувати, що багато положень з досліджуваної проблеми є дискусійними та неоднозначними. Тому, на нашу думку, доцільно дати більш чітке трактування поняття „продовольча сфера” та класифікацію її за видами економічної діяльності (табл. 1).

Отже, продовольча сфера базується на таких провідних видах економічної діяльності, як:

- секція А – сільське господарство, мисливство, лісове господарство, у якій виділяються два основних класи, а саме: 01.1 „Рослинництво” та 01.2 „Тваринництво”, а також 01.3 „Змішане сільське господарство”. Важливу роль відіграють підкласи 01.12 – вирощування овочевих та баштанних культур для продовольчого споживання; збирання лісових грибів, а також 01.13 – вирощування фруктів, ягід, горіхів для виробництва напоїв і прянощів; збирання лісових горіхів, дикорослих фруктів та ягід;

- секція В – рибальство, рибництво, в якому провідна роль належить підкласу 05.01.0 – ловля риби у внутрішніх водоймах, морях та океанах та ін.;

- секція Д – переробна промисловість, до складу якої входить підсекція DA – виробництво

харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів, де продовольче забезпечення здійснюється передусім за рахунок таких складових: розділу 15 „Виробництво харчових продуктів, напоїв”, а в його складі такі класи: 15.1-15.9, а також 02 – лісове господарство та пов’язані з ним послуги, що включає підклас 02.01.2 – одержання продукції лісового господарства (збирання березового, кленового соків тощо);

- з продовольчим забезпеченням пов’язані й інші секції, зокрема G, яка займається заготівлею та збутом сільськогосподарської продукції; секція Н – діяльність готелів та ресторанів, які здійснюють надання готових страв та напоїв для споживання на місці; підсекція DK – виробництво машин та устаткування, зокрема для сільського і лісового господарства, а також харчової промисловості.

Стан продовольчої сфери, її ефективність великою мірою залежать від надання послуг у сільському господарстві (табл. 2).

Для сільського господарства характерний широкий спектр послуг за видами економічної діяльності (табл. 2), зокрема підклас КВЕДу 01.41.0 включає такі види економічної діяльності: надання послуг з передпосівної підготовки полів і насіння сільськогосподарських культур; посіву і садіння сільгоспкультур та їх обприскування; надання послуг зі збирання урожаю та підготовка продукції до первинної реалізації, а також захист рослин від хвороб і шкідників та ін. Вказані послуги у рослинництві мають безпосереднє відношення до підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва та рівня продовольчої безпеки.

Значну гаму видів економічної діяльності включає і підклас 01.42.0 – надання послуг у тваринництві. З переліку видів економічної діяльності видно, що вони стосуються утримання тварин та послуг з догляду за свійською худобою та птицею; послуг з обстеження стану стада, перегону та випасу худоби, послуг зі стимулювання розведення худоби та птиці й зростання їх продуктивності та ін. У наданні послуг щодо перероблення сільгосппродукції значна роль відводиться ремонту і технічному обслуговуванню машин та устаткування (підклас 29.53.3).

Отже, продовольча сфера, як впливає з наших досліджень, – це передусім найважливіша секція А – сільське господарство, мисливство, лісове господарство, з яких провідна роль належить групі 01, а в її складі класам 01.1 – рослинництво та 01.2 – тваринництво у поєднанні й взаємодії із секцією D – переробна промисловість (підсекцією DA, у складі якої розділ 15 – виробництво харчових продуктів, напоїв) та секцією P – діяльність домашніх господарств, які займаються сільськогосподарським виробництвом і виробництвом харчових продуктів, напоїв. Вказані секції та відповідні види економічної діяльності тісно пов’язані із секціями G – торгівля, зокрема заготівля та збут сільськогосподарської продукції; H – діяльність готелів та ресторанів у наданні готових страв, напоїв для споживання на місці, підсекцією DK – виробництво машин і устаткування для сільського господарства та харчової

промисловості, а також з відповідними видами економічної діяльності з надання послуг.

Таблиця 1 Класифікація видів економічної діяльності в продовольчій сфері*

Код КВЕД		Назва відповідних кодів КВЕД продовольчої сфери	Код ISIC
Розділ Група Клас	Підклас		
Секція А		Сільське господарство, мисливство, лісове господарство	А
Група 01 Клас 01.1 Клас 01.2 Клас 01.3		Сільське господарство, мисливство та пов'язані з ними послуги, які включають два основні види діяльності: • одержання продукції рослинництва (Клас 01.1 „Рослинництво”); • одержання продукції тваринництва (Клас 01.2 „Тваринництво”); <i>а також:</i> • рослинництво в поєднанні з тваринництвом (Клас 01.3 „Змішане сільське господарство” У цю групу також входить:	01
	01.12	• вирощування овочевих та баштанних культур для продовольчого споживання; збирання лісових грибів	
	01.13	• вирощування фруктів, ягід, горіхів, культур для виробництва напоїв і прянощів; збирання лісових горіхів, дикорослих фруктів та ягід;	
Секція Р		Діяльність домашніх господарств, що займаються сільськогосподарським виробництвом рослинницької і тваринницької продукції, а також заготівлею їстівної лісової продукції і відносяться до відповідної сільськогосподарської категорії за КВЕД (секція А та В, підсекція DA – виробництво харчових продуктів, напоїв	Р
Секція В		Рибальство, рибництво	В
Секція D		Переробна промисловість, яка включає підсекцію DA – „Виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів” складовою якої є розділ 15 „Виробництво харчових продуктів, напоїв”, а в його складі такі класи:	D
15.1		виробництво м'яса та м'ясних продуктів	151x
15.2		виробництво рибних продуктів	152
15.3		перероблення та консервування овочів та фруктів	1513
15.4		виробництво олії та тваринних жирів	1514
15.5		виробництво молочних продуктів та морозива	152
15.6		виробництво продуктів борошномельно-круп'яної промисловості, крохмалю та крохмальних продуктів	153
15.7		виробництво готових кормів для тварин	1533
15.8		виробництво інших харчових продуктів (хліба та хлібобулочних виробів, сухарів, печива, пирогів і тістечок)	154
15.9		виробництво напоїв (дистильованих алкогольних та безалкогольних, виноградних вин, пива, мінеральних вод)	155
Клас 25.93.		Виробництво машин та устаткування для перероблення сільгосппродуктів	2925
02		Лісове господарство та пов'язані з ним послуги, що включає підклас:	02
	02.01.2	• одержання продукції лісового господарства (збирання березового, кленового соків тощо)	
<i>Допоміжні види економічної діяльності у сфері продовольчого забезпечення:</i>			
Секція G		Торгівля, зокрема оптова торгівля, якою займаються роздрібні торговці, підприємства та організації, що здійснюється оптовими торговцями, оптовими фірмами зі збуту промислових товарів, в тому числі заготівля та збут сільськогосподарської продукції	G
Секція H		Діяльність готелів та ресторанів, де провідними є два види діяльності: • надання місць для тимчасового проживання; • надання готових страв та напоїв для споживання на місці.	H
Підсекція DK		Виробництво машин та устаткування, що включає розділ 29 з виробництва машин та устаткування, зокрема для сільського і лісового господарства та харчової промисловості тощо	29
Підсекція DG	Підклас 24.15.0	Виробництво добрив та азотних сполук	2412

*Сформовано за джерелом: [16, с. 14-21, 28-30, 75, 117, 132].

Таблиця 2 Класифікація послуг у сільському господарстві за видами економічної діяльності*

Підклас	Назва відповідних кодів КВЕД з надання послуг	Код ISIC
01.41.0	Надання послуг у рослинництві. Підклас включає такі види економічної діяльності: <ul style="list-style-type: none"> • надання послуг у рослинництві за винагороду або на договірній основі: передпосівна підготовка полів і насіння сільськогосподарських культур; посів і садіння сільськогосподарських культур, обприскування сільськогосподарських культур; обрізання плодівих дерев та винограду; розсадження буряку; надання послуг зі збирання урожаю та підготовка продукції до первинної реалізації; захист рослин від хвороб і шкідників; агрохімічне обслуговування та ін.; • надання послуг сільськогосподарською технікою разом з обслуговуючим персоналом; • експлуатація зрошувальних і осушувальних систем та ін. 	014
01.42.0	Надання послуг у тваринництві. Підклас включає такі види економічної діяльності: <ul style="list-style-type: none"> • надання послуг у тваринництві за винагороду або на договірній основі: утримання тварин та послуги з догляду за свійською худобою та птицею; послуги з обстеження стану стада, перегону та випасу худоби, очищення та дезинфікування тваринницьких приміщень тощо; послуги зі стимулювання розведення худоби і птиці та зростання їх продуктивності; штучне запліднення тварин; стриження овець 	0140x
29.53.3	Ремонт і технічне обслуговування машин та устаткування для перероблення сільгосппродуктів	

*Сформовано та розроблено за джерелом: [16, с. 18, 19, 83].

Продовольча сфера відмічених секцій тісно пов'язана з іншими секціями економічної діяльності, а саме: G – заготівля та збут сільськогосподарської продукції; H – надання готових страв та напоїв для споживання на місці в готелях та ресторанах; підсекцією DK – виробництво машин та устаткування для сільського господарства, харчової промисловості тощо.

Окремі науковці [10, с. 13] розглядаючи функціонально-компонентну структуру ПК, відмічають, що у його складі не відбивається належним чином зростаюча роль харчової промисловості. Крім того, на їх думку, термін „харчова промисловість” неправомірно підмінюється термінами „переробна промисловість” або „промисловість з переробки продовольчих ресурсів”, оскільки, крім переробних галузей, до харчової промисловості входять добувні галузі (рибодобувна, соляна, видобуток мінеральних вод), а також галузі, які як сировину використовують продукцію інших галузей харчової промисловості і також не належать до переробних (кондитерська, макаронна, хлібопекарна, дріжджова, часерозважувальна, виробництво безалкогольних напоїв та ін.).

Виходячи з Національного класифікатора України, статистична Класифікація видів економічної діяльності (КВЕД) виділяє секцію D – переробна промисловість та відносить до неї підсекцію DA – виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів, до якої належать такі підкласи [16, с. 30-39]: 15.11.0 – виробництво м'яса; 15.12.0 – виробництво м'яса свійської птиці та кролів; 15.13.0 – виробництво м'ясних продуктів; 15.20.0 – виробництво рибних продуктів; 15.31.0 – перероблення та консервування картоплі; 15.32.0 – виробництво фруктових та овочевих соків; 15.33.0 – перероблення та консервування овочів

та фруктів, не віднесене до інших групувань; 15.42.0 – виробництво рафінованих олій та жирів; 15.43.0 – виробництво маргарину та аналогічних харчових жирів; 15.51.0 – перероблення молока та вироблення сиру; 15.52.0 – виробництво морозива; 15.61.0 – виробництво продуктів борошномельно-круп'яної промисловості; 15.81.0 – виробництво хліба та хлібобулочних виробів; 15.82.0 – виробництво сухарів, печива, пирогів і тістечок тривалого зберігання; 15.84.0 – виробництво какао, шоколаду та цукристих кондитерських виробів; 15.85.0 – виробництво макаронних виробів; 15.86.0 – виробництво чаю та кави; 15.87.0 – виробництво прянощів та приправ; 15.98.0 – виробництво мінеральних вод та інших безалкогольних напоїв (цей підклас включає виробництво та розлив по пляшках природних та мінеральних вод з джерел та свердловин; виробництво безалкогольних напоїв: лимонаду, оранжу, коли тощо; виробництво фруктових напоїв та квасу), а також інші підкласи, які мають безпосереднє відношення до продовольчої безпеки.

Нова регламентна частина Національного класифікатора України забезпечує застосування єдиної термінології, типів статистичних одиниць, правил та порядку визначення основного виду діяльності, що є передумовою зіставності та узгодженості національної статистики зі статистикою країн світового співтовариства та сприяє процесу інтеграції України до Європейського Союзу [16, с. 2].

Як уже зазначалося вище, продовольча безпека країни та її регіонів забезпечується багатьма розділами, групами, класами та підкласами кодів КВЕД з багатогранними основними видами діяльності. Сільське господарство є базовою основою для харчової промисловості. У межах кожної групи визначено класи, а в класах – підкласи. Виробництво харчових

продуктів, напоїв є одним з основних видів економічної діяльності для регіону, оскільки продовольча безпека держави гарантована тоді, коли нарощується виробництво продуктів харчування, поліпшується їх якість і збалансованість за поживними елементами, коли забезпеченість необхідної доступності кожної людини до продовольчих ресурсів є пріоритетною в економічному і соціальному розвитку країни [13, с. 7]. Такі вимоги особливо актуальні при формуванні засад продовольчої безпеки для всіх рівнів економічної системи.

Серед найважливіших національних і економічних інтересів, на які впливає продовольча проблема та від яких залежить майбутнє, добробут і процвітання нації, можна виділити такі [2, с. 138, 139]: створення самодостатньої, конкурентоспроможної, соціально спрямованої потужної національної економіки на базі агропромислового комплексу; здійснення прогресивних економічних перетворень в аграрному секторі на базі власної моделі реформ; завершення проведення земельної реформи, підтримка сільськогосподарських та фермерських підприємств в аграрній сфері АПК; здійснення реформи агропромислового комплексу, відродження села; забезпечення населення продовольчими товарами, поліпшення якості й структури споживання; розвиток внутрішнього ринку та внутрішнього попиту на продукцію сільського господарства та харчопереробної промисловості; забезпечення населення продовольчими товарами, поліпшення якості і структури споживання; забезпечення конкурентоспроможності вітчизняної продукції агропромислового комплексу; нарощування експортного потенціалу зернобобових та технічних культур; ефективне використання Україною та її регіонами свого вигідного географічного положення для здійснення міжнародного транзиту.

Аналізуючи вище наведені положення слід відмітити, що до прикладу регіони Українських Карпат не спроможні створити самодостатньої потужної регіональної економіки в багатьох провідних видах сільськогосподарської продукції на базі агропромислового комплексу. Це передусім стосується зернобобових і технічних культур. Вважаємо, що в реформуванні аграрного сектору допущені прорахунки, оскільки в регіонах Українських Карпат пройшла трансформація сільськогосподарських підприємств у особисті селянські господарства, які стали основними товаровиробниками з більшості видів рослинницької і тваринницької продукції. Проте недостатнє матеріально-технічне забезпечення дрібних товаровиробників не дає можливості підвищити ефективність сільськогосподарського виробництва без відповідної підтримки з боку держави. Аналогічна ситуація і щодо фермерських господарств, розміри яких щодо наявності сільськогосподарських угідь незначні й не відповідають стандартам західноєвропейських, американських, австралійських держав, тому земельну реформу необхідно завершити шляхом кооперування дрібних селянських господарств.

Регіони Українських Карпат, передусім Закарпатська область, може забезпечити конкурентоспроможність продукції агропромислового комплексу через вирощування екологічно чистої продукції, попит на яку особливо великий на світовому ринку продовольчої продукції. На фоні регіонів Українських Карпат та інших областей України, Закарпатська область має порівняльні переваги щодо продукції виноградарства та садівництва, вирощування ранніх овочів.

Прикордонним регіонам Українських Карпат необхідно сповна використати вигоди свого географічного положення, у здійсненні міжнародного транзиту, зокрема Закарпатській області, оскільки через їх територію проходять міжнародні транспортні коридори.

На перспективу, як було зазначено на міжнародній конференції "Food Summit" [18], що відбулася в листопаді 1996 р. в Римі (Італія, 1996), основним завданням буде посилення продовольчої безпеки всіх країн світу. Саме на цій конференції було прийнято план дій стосовно вирішення проблем голоду і недоїдання в результаті помірного зростання виробництва сільськогосподарської продукції при прискореному зростанні чисельності населення. Керівники урядів на конференції підтвердили тезу, що всі люди у всі часи мають фізичний і економічний доступ до достатньої кількості безпечного і корисного продовольства відповідно до їх потреб у продуктах харчування для активного і здорового життя [1, с. 13].

Як відмічають науковці-економісти [4, с. 260], фундаментальна основа розв'язання проблеми національної безпеки та незалежності в продовольчій сфері нашої держави на сучасному етапі її соціально-економічного розвитку – ефективний і сталий розвиток вітчизняного АПК, насамперед його головної сфери – сільського господарства, виробництво в необхідній кількості та високої якості продуктів харчування. Саме високоінтенсивне і високопродуктивне функціонування сільського господарства визначає рівні виробництва аграрної продукції та сировини, а отже, й рівні споживання основних продуктів харчування, від чого залежить здоровий фізичний і психологічний розвиток людини, трудовий та інтелектуальний потенціал суспільства.

Необхідність посилення ролі національного сільського господарства у забезпеченні продовольчої безпеки була чітко окреслена на конференції ФАО в Нідерландах (1999 р.), яка прийняла Концепцію багатofункціональності сільського господарства [3, с. 213]. У цій Концепції забезпечення продовольчої безпеки пов'язувалось з підвищенням ролі й розвитком сільських регіонів, що неможливе без стійкого сільського господарства. При цьому, як вважає В. І. Власов [1, с. 11], сільське господарство повинно бути не просто „стабільним”, а „стабільно зростаючим”, з випередженням темпів приросту виробництва сільськогосподарської продукції, і перш за все в країнах, що розвиваються, порівняно з темпами приросту населення. Концептуальна модель „стабільно зростаючого сільського господарства” з врахуванням відповідних видів економічної діяльності стосовно продовольчого забезпечення відображає рис. 1.

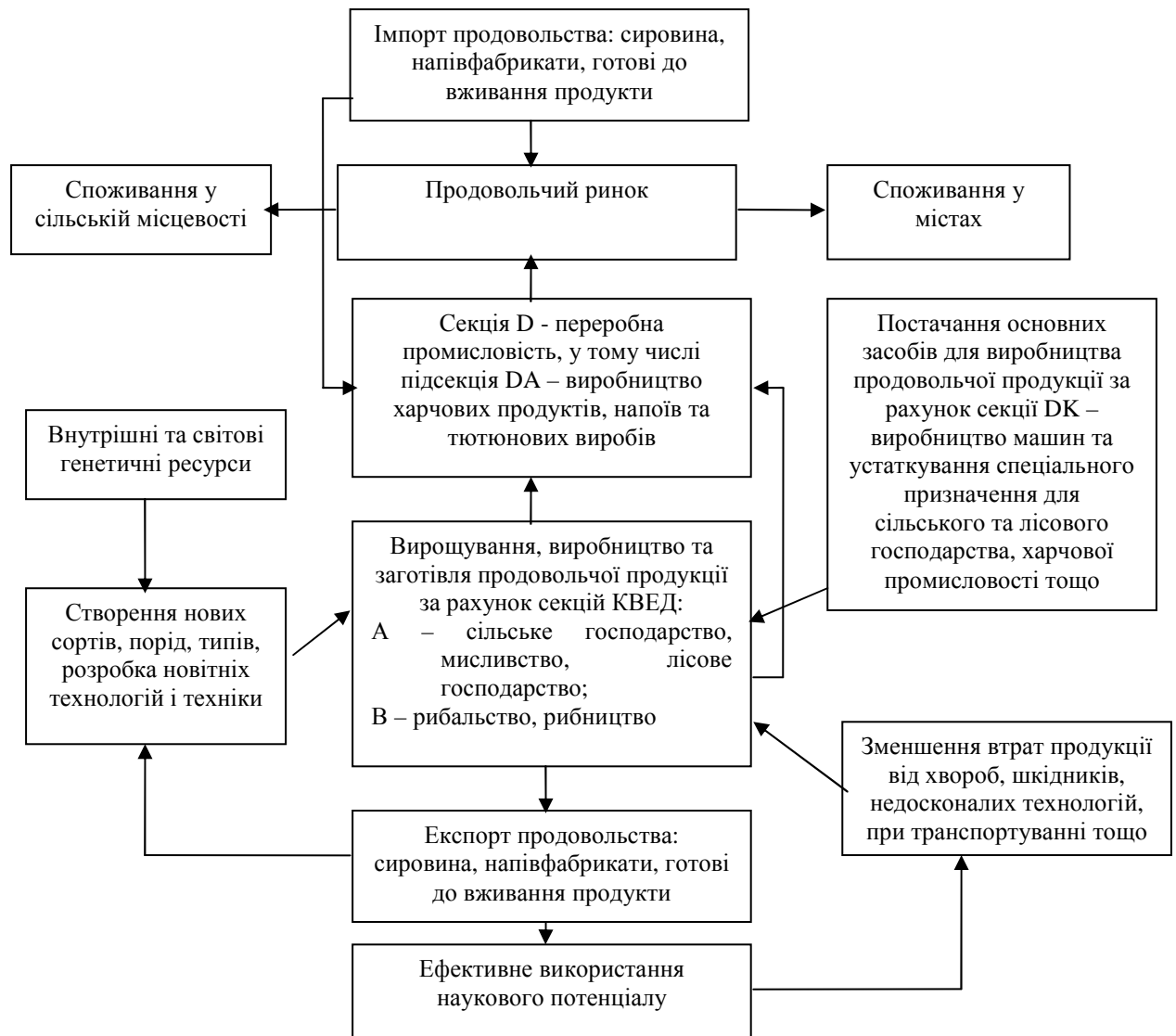


Рис. 1 Концептуальна модель продовольчої безпеки на основі стабільнозростаючих секцій видів економічної діяльності.

Авторська розробка на основі опрацювання матеріалів Національного класифікатора України та джерела [1, с. 11]

На нашу думку, продовольча безпека залежить не тільки від стабільно-зростаючого сільського господарства (групи 01.1 – „Рослинництво” і 01.2 – „Тваринництво”), а також відповідних класів економічної діяльності, а саме: 01.50 – Мисливство, 02.01 – Лісівництво, лісове господарство, 05.01 – Рибальство; надання послуг у рибальстві, що відображає рис. 1.1, з якого видно, що для забезпечення продовольчої безпеки важливими факторами є:

- вирощування, виробництво та заготівля продовольчої продукції, що здійснюється за рахунок секцій КВЕД: А – сільське господарство, мисливство, лісове господарство та В – рибальство, рибицтво. Відмічені секції є базою для формування секцій D –

переробна промисловість, у тому числі підсекції DA – виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів. У сукупності всі відмічені секції формують продовольчий ринок, що забезпечує потреби у споживанні такої продукції як у міській, так і сільській місцевості;

- формування експортного потенціалу продовольчої продукції відмічених секцій КВЕД за рахунок внутрішнього продовольчого ринку України та її регіонів;

- ефективне функціонування секцій з виробництва та переробки продовольчої продукції здійснюється через постачання основних засобів для її виробництва за рахунок секції DK – виробництво машин та устаткування спеціального призначення для

сільського та лісового господарства, харчової промисловості тощо;

- забезпечення імпорту продовольства тільки тих видів продукції, для вирощування яких відсутні сприятливі природнокліматичні умови. При цьому важлива роль відводиться імпортозамісному виробництву, для якого є сприятливі умови на внутрірегіональному рівні;

- ефективне використання наукового потенціалу, за рахунок якого створюються нові сорти і породи, розробляються відповідно до змінених генетичних та фізіологічних особливостей рослин і тварин технології виробництва рослинної та тваринницької продукції при відповідному постачанні нової техніки, засобів виробництва, впровадженні інтегрованих систем захисту рослин і тварин від хвороб та шкідників.

Оскільки головним засобом виробництва в сільському, лісовому господарстві є не вся земля, а лише її продукуюча частина – ґрунтовий покрив, то саме родючість ґрунтів відіграє особливу роль у продовольчій безпеці й визначає ключове соціально-економічне значення та місце землі серед інших природних ресурсів. Родючість ґрунтів виявляється в кінцевих результатах продовольчого виробництва. Як джерело родючості виступають у складному переплетінні біологічні, агро- та лісотехнічні, організаційно-господарські та економічні фактори, різноманітні за своєю природою і неоднакові за характером і ступенем впливу на урожай сільськогосподарських культур і приріст лісів.

ВИСНОВКИ

Продовольча безпека формується передусім в аграрному секторі, оскільки саме за його допомогою

забезпечуються основні потреби населення у продуктах харчування. При цьому будь-яка країна намагається формувати продовольчу безпеку на основі власного агропромислового виробництва, що в подальшому сприятиме підтриманню стратегічного рівня національної безпеки. Відмічене дає можливість стверджувати, що саме вирішення продовольчої проблеми для більшості країн світу, особливо для країн, що розвиваються стає однією з найважливіших проблем сучасності як на глобальному, так і національному та регіональному рівнях.

Узагальнення наукових джерел дає підстави зробити висновок, що основи продовольчої безпеки забезпечуються передусім за рахунок земель сільськогосподарського, лісгосподарського, рекреаційного, природно-заповідного та інших земель, а також водного фонду. З метою подолання еколого-економічної кризи в землекористуванні й стати на шлях сталого землегосподарювання, необхідно перейти до формування екологорівноважених агро- та лісоландшафтів, а також водних ресурсів у всіх природних зонах і типах підприємств з обов'язковим додержанням екологічних вимог, обмежень і стандартів, а це потребує глибокої науково-обґрунтованої реконструкції землекористування, яке повинно відрізнитись від традиційного системністю, екологічністю, поліваріантністю й соціально-економічною вмонтованістю з метою забезпечення продовольчої безпеки країни та її регіонів.

Подальші наукові публікації будуть зосереджені на дослідженнях інших внутрішніх і зовнішніх чинників, що сприяють забезпеченню продовольчої безпеки країни та її регіонів.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Власов В. І. Глобальна продовольча проблема : [монографія] / В. І. Власов. Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України, Інститут аграрної економіки УААН. – К., 2001. – 506 с.
2. Економіка України: Підсумки перетворень та перспективи зростання/За ред. академіка НАН України В.М.Гейця. – Х.: Форт, 2000. – 392 с.
3. Економіка аграрного сектору : [навч. посіб.] / В. К. Збарський, М. А. Лендел, В. І. Мацибора, А. А. Чалий; за ред. чл.-кор. УААН, професора М. А. Лендела. – К. : НУБіП України, 2009. – 410 с.
4. Економічні проблеми XXI століття : міжнародний та український виміри / За ред. С. І. Юрія, Є. В. Савельєва. – К. : Знання, 2007. – 595 с.
5. Дейнеко Л. В. Еколого-економічні проблеми розвитку продовольчого комплексу / Л. В. Дейнеко, І. М. Романюк // Межрегиональные проблемы экологической безопасности. – Суми: Довкілля, 2003. – С. 17-21.
6. Мікловда В. П. Агропромислове виробництво регіону в умовах ринкових трансформацій / В. П. Мікловда, М. В. Газуда. – Ужгород : Ліра, 2008. – 224 с.
7. Паламарчук М. М. Економічна та соціальна географія України з основами теорії / М. М. Паламарчук, О. М. Паламарчук. – К., 1998. – 285 с.
8. Паламарчук М. М. Агропромислові комплекси: географічні аспекти / М. М. Паламарчук, А. М. Паламарчук. – М., 1988. – 48 с.
9. Пістун М. Д. Географія агропромислових комплексів: [навч. посібник] / М. Д. Пістун, В. О. Гуцал, Н. І. Проватар. – К.: Либідь, 1997. – 200 с.
10. Продовольчий комплекс України : стан і перспективи розвитку / Л. В. Дейнеко, А. О. Коваленко, П. І. Коренюк, Е. І. Шелудько; за ред. чл.-кор. НАН України Б. М. Данилишина. – К. : Наук. думка, 2007. – 276 с.
11. Саблук П. Т. Нова економічна парадигма формування стратегії національної продовольчої безпеки України в XXI столітті / П. Т. Саблук. – К., 2001. – 93 с.
12. Регіональні агропромислові комплекси України / П. П. Борщевський, В. О. Ушкаренко, Л. Г. Чернюк, Л. О. Мармоль. – К. : Наук. думка, 1996. – 262 с.
13. Ситник В. П. Трансформація АПК України в ринкові умови / В. П. Ситник. – К.: Інститут аграрної економіки, 2002. – 518 с.

14. Стеченко Д.М. Розміщення продуктивних сил і регіоналістика: [навч. посіб.] / Д. М. Стеченко. – К.: Вікар, 2001. – 377 с.
15. Черевко Г. В. Проблеми продовольчої безпеки України / Г. В. Черевко, Г. Б. Іваницька // Україна в ХХІ столітті: концепції та моделі економічного розвитку // Матеріали доповідей V Міжнародного конгресу українських економістів, м. Львів, 22-26 травня 2000 р. : У двох частинах / НАН України. Інститут регіональних досліджень; відп. ред. акад. НАН України М. І. Долішній. – Львів, 2000. – 466 с.
16. Класифікація видів економічної діяльності (НАСЕ, Rev. 1.1 – 2002) ДК009:2005, затверджено наказом Держкомстату від 26 грудня 2005 р. № 375, прийнято наказом Держспоживстандарту України від 26 грудня 2005 р. № 375//Збірник „Класифікація видів економічної діяльності”. – К., 2006. – 191 с.
17. Статистичний збірник „Регіони України” за 2010 рік / Державний комітет статистики України; за ред. О. Г. Осауленка. – Ч. I. – К., 2010. – 367 с.
18. FAO. The Global Plan of Action for Conservation and Sustainable Food and Agriculture: Rome, FAO, 1996. – 12 p.